

3. До Наталії Гаврілової Весна не прийшла...

З проникливим, глибоким поглядом, щирою, осяйною посмішкою, весела, закохана у життя і науку, надзвичайно ранима, але водночас принципова і незламна, зі своїм багатогранним і багатим внутрішнім світом, світла і добра людина, талановитий молодий вчений-релігієзнавець – такою усім, хто її знав, запам'ятається Наталія Гаврілова – уродженка Козови, випускниця історичного факультету Тернопільського національного педуніверситету, кандидат філософських наук, науковий співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди Національної академії наук України.

Наталія Гаврілова залишила вагомий слід в історії вітчизняного релігієзнавства, неодноразово представляла Україну на міжнародному рівні, ґрунтовно і послідовно досліджувала релігійність сучасної молоді, ціннісну природу релігії, релігійну свідомість, масову релігійність... Вона, за словами її «духовної матері», професора, доктора філософських наук Людмили Филипович, була «світлою дівчинкою, яка здійснила більше, ніж хотіла, але менше, ніж могла...». Під науковим керівництвом Людмили Олександрівни Наталя захистила дисертацію «Релігійна свідомість сучасного студентства в контексті світоглядного плюралізму (на матеріалах України)» і отримала науковий ступінь кандидата філософських наук за спеціальністю релігієзнавство. Молодий науковець цікавилася соціальною філософією, соціологією релігії та теоретичними питаннями релігієзнавства, зокрема, вивчала державно-церковні відносини, релігійну толерантність, свободу совісті та релігій, міжконфесійні та міжрелігійні відносини, взаємозв'язок релігії і політики, релігії і моралі, релігії та освіти. Наталя вільно володіла англійською мовою, що давало їй можливість представляти Інститут філософії на міжнародному рівні. Вона брала участь у наукових проектах і конференціях, які відбувалися у Хорватії, Італії, Франції, Угорщині, Росії, Вірменії. Тісною була її співпраця у сфері релігії та освіти із колегами з Київського національного університету імені Т.Шевченка, Національних університетів «Києво-Могилянська академія» та «Острозька академія», Хмельницького національного університету, Чернівецького національного університету імені Ю.Федьковича і, звісно, Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. В ніч з 21 на 22 січня цього року потужний злет 31-річної Наталії Гаврілової трагічно урвався – її життя обірвала жахлива автокатастрофа.

Життя Наталі було коротким, але змістовним. Спочатку нерішуче, невпевнено вона ступала обраним життєвим шляхом, а потім уже твердо крокувала лабіринтами науки, яку надзвичайно любила. Звісно, не можливо «охопити неосяжне», декількома абзацами друкованого тексту розповісти про нашу талановиту краянку і мою добру подругу, але спробую...

Релігієзнавець Наталія Гаврілова ніколи не бралася за нікому не потрібне переписування і «переливання з пустого в порожнє», а займалася

цікавими та актуальними темами сьогодення. Вона, наче передчуваючи свою долю, поспішала жити, дізнаватися, ділитися знаннями, стимулювала оточуючих до пошуку істин, до росту, її гнітили беззмістовні розмови, поверхневність суджень співрозмовників про ті чи інші події, виклики сьогодення. Вона цінувала кожен мить свого життя і намагалася наповнити його цікавим змістом.

Наталя ґрунтовно досліджувала релігійність української молоді, а восени 2010 року в Німеччині побачила світ її книга «Сучасна релігійність. У що і як вірить молодь України». У цій праці знайшли відображення результати багаторічних досліджень релігійності сучасної молоді у контексті пострадянських трансформацій. Презентація книги викликала дискусію серед священнослужителів та експертів-релігієзнавців.

«Найбільш несподіваними результатами стало те, що ми зафіксували нову для України форму релігійності – неінституціалізовану», – розповіла тоді на презентації у центрі «Духовне відродження»(м. Ірпінь) Наталя Гаврілова. – Неінституціалізована релігійність носить переважно особистий характер і породжена внутрішніми переживаннями людини. У ній молода людина сама для себе визначає свій обов'язок, а церковна організація, священнослужителі й обряди, що претендують на роль посередника між людиною і Богом, при цьому відходять на другий план за ступенем значимості».

Наталя вважала, що ця категорія віруючих не має чіткого уявлення про конфесійні відмінності і здебільшого переживає загальний рух до Бога, симпатії до тих чи інших релігійних традицій. Яке місце займає релігія в житті молодих поколінь? У чому виражається декларована релігійність? Як сучасна релігійність співвідноситься з церковним життям, з конфесійними традиціями, з офіційними формами, державними уподобаннями?, – це неповний тих перелік питань, які порушила молодий вчений Наталя Гаврілова. Здавалося б просте запитання: чи цікавляться релігією молоді люди? Відповідь, звичайно, позитивна. Проте, науковцю важливо знати якісні характеристики цих зацікавлень, інтенсивність такого інтересу. Авторське дослідження ґрунтувалося на результатах опитування 820 студентів світських ВНЗ, 230 студентів протестантських навчальних закладів і 64 студентів православних семінарій і богословських факультетів. За даним дослідника, інституціональна релігійна свідомість властива 41,2 % опитаних, а неінституціональна — 33,8 %. 13,2 % вагаються між вірою й невір'ям, 6,3 % — невіруючі, 3,3 % опитаних перебувають у стані релігійного пошуку і 2,2 % байдужі до релігії.

Інституціональну релігійну свідомість, у свою чергу, представляють: православні — 33,7 %, греко-католики — 2,3 %, мусульмани — 1,7 %, римо-католики — 1,3 %, євангельські християни-баптисти — 1 % та інші. Наталя Гаврілова виділяє дві причини цього явища: визнання того факту, що справжня віра не потребує зовнішніх проявів, та негативний досвід задоволення своїх духовних запитів у лоні конкретної Церкви. З огляду на це автор робить висновок про основні тенденції релігійних пошуків сучасної молоді. На думку дослідниці, на фоні нечіткого уявлення про базові

віровчительні істини, релігія для них втрачає роль морального імперативу в повсякденному житті, тож молодь дотримується переважно релігійного етикету, а не етики. Релігія розглядається як звичайне культурне середовище й національний спосіб буття, а до віровчення тієї чи іншої конфесії молодь ставиться вибірково. Шеф-редактор “Богословського порталу” Юрій Чорноморець у коментарі для “Церковної православної газети” зазначив: “Книга констатує той факт, що сучасна молодь набагато настійніше шукає особистої зустрічі з Богом, ніж попередні покоління, при цьому довіряючи лише власному досвіду. І в цій особистій зустрічі бачить істину й підставу для того, щоб змінити своє життя. Тому сучасній молоді необхідно свідчити про власний досвід. І Церква мусить стати тим місцем, де молодь цей досвід отримає. На це потрібно спрямувати всі зусилля. Ми повинні погодитися з тим, що для сучасної молоді Церква вже не є самоцінністю, вона становить цінність лише тому, що людина там зустрічається з Богом. І це добре, тому що це відповідає головним принципам християнства. Адже і в нас, у Православ’ї, все будується довкола Причастя як особистої зустрічі з Богом”.

Далі: у яких стосунках молодь і «духовна» література? Що читають, чи можна назвати це читання «духовним»? Серйозна християнська книга не потрапляє в бестселери. Виходить, що вважаючи себе релігійними, насправді молоді люди віддають перевагу книзі нерелігійного змісту, а іноді й «антихристиянського». А Біблія виявляється занадто складною навіть для ревнорелігійних. Молитву начебто всі цінують, навіть в силу її вірять. А хто молиться хоча б раз на день? А як молиться, за участю свідомості або просто формально-ритуально? Згідно з опитуваннями, наведеними в книзі, понад 60% студентів не можуть підтвердити факт релігійної свободи в країні. Це означає, що вони не будуть її захищати і навіть не помітять, коли вона зникне? Чи це означає, що люди проблему не помічають, бо її немає, тому що з релігійною свободою і терпимістю все йде досить непогано?

Більшість молодих людей виступає за невтручання релігії у сфері нерелігійні. Це як розуміти? Як приватизацію релігії або як її музеїфікацію? Релігія переміщається в середину, в глибину особистості, або в запорошений архів? Зазначимо, що релігійний індивідуалізм рятівний в епоху кризи Церкви. Якщо Церква викликає лише реакцію відторгнення, то особиста віра може бути рятівною. Звичайно, розчарування в Церкві загрожує релігійною бездомністю. Але найчастіше, приходячи до Церкви, молодь шукає там не Христа, а цікавий еxperience. Зазначена еklekтичність світогляду свідчить про те, що замість традиційного для України християнства в низці питань авторитетнішими виявляються інші релігії. Дослідження показали, що питання порятунку й вічного життя мало кого хвилюють, інтерес зсувається до сфери «тут і тепер». Чи не означає це, що Церква більше не може спекулювати темою раю і пекла, і повинна зважитися на відверту розмову про речі нагальні, сьогоденні?

Помітною тенденцією стало захоплення новими формами релігійності, де зв’язок зі світом надприродним здається простим і доступним, де менше

обов'язкових вимог і доктринальної обмеженості. Конфесійна невизначеність викликає симпатії у молодих людей, яким тісно в окреслених межах. Їх значно більше приваблює «просто християнство».

Для студентства інтенсивна релігійна свідомість важливіша за систему обрядів, ритуалів, священнодійств, покірного дотримання традиції. Питання світогляду знову виходять на перший план. Там, де доросла людина мовчки робить, студент питає і сперечається. Такі дискусії рідні для християнства, тільки в сумнівах, питаннях, диспутах воно відкривається.

Наукові висновки Наталії Гаврілової повернули питання віри в коло дискусії, звільнили вічні істини із забуття, від музейного пилу, – резюмував релігієзнавець, доктор філософських наук Михайло Черенков у своїй статті «У що ж вірить молодь України?» для сайту РІСУ. Сама ж авторка монографії під час презентації висловила надію, що «українська духовність не втратить себе, хоч Україна і не вирізняється з загальноєвропейських тенденцій, характеристикою яких є постмодерн, для якого істини як такої не існує» і додала: – Краще знати ворога в лице, щоб знати, яку тактику використати. А тому, все залежатиме від того, як церкви будуть реагувати на виклики сьогодення й потреби молоді».

27-28 лютого друзі та колеги Наталії Гаврілової по-особливому вшанували її світлу пам'ять. У Тернопільському національному педагогічному університеті ім. Володимира Гнатюка, у AlmaMater Наталії, відбулася Міжнародна конференція “Релігія і освіта: історичний і сучасний контекст взаємовідносин”. Обговорити теоретичні та практичні сторони заявленої теми – проаналізувати глобальну і поки невирішену для України проблему – співвідношення релігії та освіти зібралися вчені зі всієї України, а також Білорусі та Росії.

Представляючи науку, Наталя завжди пам'ятала, що вона з Козової, з Тернопільщини, з України. Представляючи нас закордоном, вона завжди робила так, щоб нас сприймали як гідний народ ... Тож ми кинули клич: “Хто пам'ятає Наталю? -Відгукніться!” І у тій програмці, яку ми підготували – 70 доповідачів. Їх було б більше, але ми змушені були припинити приймати заявки”, – зауважила доктор філософських наук, професор Людмила Филипович.

“Наталочко! В історії вітчизняного релігієзнавства ти залишаєшся молодим, непересічним, потужним релігієзнавцем...” – ці слова стали канвою презентації-життепису нашої землячки, яку представила її колега-філософ Віта Титаренко із Києва, демонструючи на життєвому прикладі Наталі, як багато можна досягнути за короткий час, маючи нестримну жагу до знань і пошуків нового, незвіданого.

Ми – історики, і добре знаємо, що релігія та освіта між собою завжди комунікували. Освіта розвивалася у лоні Церкві. При монастирях відкривалися перші школи. Важливий внесок у розвиток української освіти і науки мали братські школи, Острозька і Києво-Могилянська академії,... В радянський період духовна освіта була зруйнована. Проте в країнах зарубіжжя закон про

відокремлення церкви від держави і школи від церкви спонукав до розвитку традицій співіснування світської і духовної освіти”, – зазначила у своїй промові професор, доктор історичних наук і одна із співorganizаторів наукової події Елла Бистрицька. Елла Володимирівна у свій час скерувала Наталію Гаврілову на обрану нею наукову стежу, була її першим науковим керівником, допомагала їй зайняти свою нішу у середовищі київської школи релігієзнавців,.

За словами Елли Володимирівни, в незалежній Україні виник запит на підготовку фахівців у самій Церкві. Традиції богословської освіти були втрачені. Потреба у підготовці сучасного священика особливо відчутна з огляду на те, що саме Церкві, а не політичним інститутам, українці довіряють найбільше. З іншого боку, світська наука отримала значний заідеологізований спадок, що заважає її представникам усвідомити легітимність релігійної освіти, – наголосила Елла Бистрицька. – Наша держава поки не визнає духовну освіту, але духовні навчальні заклади існують. І їхні випускники не мають тієї соціальної підтримки, що випускники світських закладів. Також Церкви хочуть навчати дітей і є бажання батьків віддавати дітей у ці, опікувані Церквою школи. Питання – як усе це узгодити?

Справді, питань багато. Якщо говорити саме про наш край, то нині Тернопільщина посідає друге місце в Україні за кількістю релігійних організацій, поступаючись лише Львівській області. За словами начальника головного управління з питань внутрішньої політики, національностей, релігій, преси та інформації ОДА Ігоря Кульчицького, релігійна мережа Тернопільської області нараховує 1780 релігійних організацій (у тому числі 1711 релігійних громад). На території області діють 22 конфесії, напрямки та течії, які зареєстрували статuti своїх релігійних громад у встановленому законодавством порядку. З 1988 року кількість релігійних громад віруючих зросла втричі. І вже цьому році – на 19 одиниць. За останні двадцять років (1992-2011 роки) в області збудовано та реконструйовано 318 культових споруд. Із 22 релігійних напрямків більшість є загальновідомими: Українська греко-католицька церква, Українська православна церква Київського патріархату, Українська православна церква, Українська автокефальна православна церква, християни віри євангельської, римсько-католицька церква, євангельські християни-баптисти, свідки Єгови, адвентисти сьомого дня. Це найбільші релігійні об’єднання. Решта напрямків є менш чисельними. На них припадає всього 2,1% релігійного середовища області.

Пошана до релігійних традицій наших країн стала основою для запровадження з 1992 р. вивчення курсу “Основи християнської етики” у школах області. Цьогоріч він вивчається в 728 загальноосвітніх навчальних закладах Тернопільщини, в яких навчаються 69226 учнів, що становить 63,2% (65,8% – в 2012 навчальному році) від загальної кількості учнів в області. У поточному 2012/2013 н.р. відсоток учнів, які вивчають християнську етику в 5-6 класах складає по області відповідно 97,6% і 97,2%, що перевищує минулорічний показник.

З 2011/1012 навчального року всі навчальні заклади Тернопільщини перейшли на вивчення курсу “Основи християнської етики” за програмою 1-4 та 7-11 класів, рекомендованою Міністерством освіти і науки України. Типовими навчальними планами для 11-річної школи та листами Міністерства в області передбачено вивчення цього предмету в 5-6 класах в обсязі однієї години на тиждень. За наявності бажання батьків, учнів, кадрового забезпечення і методичної бази предмет вивчається і в інших класах за рахунок годин варіативної складової навчальних планів.

Водночас начальник управління освіти та науки облдержадміністрації зазначив, що у м.Тернополі показник зменшення кількості учнів є удвічі нижчим, ніж в середньому по області, а охоплення школярів викладанням курсу “Християнська етика” порівняно з 2007 роком у 2012/2013 навчальному році знизилося на 9096 школярів (майже на 33%), з 18276 до 9180 осіб.

Прикметно, що саме з вивчення проблеми викладання основ християнської етики у школах Тернополя Наталя Гаврілова розпочала свій науковий шлях. З доповіддю про правові засади викладання християнської етики в середній школі вона виступила на Всеукраїнській науковій конференції «Релігієзнавство як навчальна дисципліна: теоретико-методологічні та методичні основи викладання у вищій школі», яка відбулася в ТДПУ ім. В. Гнатюка у 2002 р.

Висновки, зроблені молодим науковцем, не втратили актуальності у реаліях сьогодення. Зокрема, за ці роки не вдалося подолати законодавчу неузгодженість взаємин у трикутнику «держава-освіта-церква». Державні ВУЗи не готують вчителів християнської етики, на практиці існує конфесійна тенденційність і заангажованість викладання даного предмету та у підготовці вчителів, які його згодом читатимуть. Поза увагою залишаються представники нетрадиційних християнських громад. «Реалії життя наочно демонструють нам, що практична співпраця представників усіх гілок християнства неможлива, – доводила Наталя Гаврілова. – Протистояння носить не стільки канонічний характер, як політичний. Вихід з даної ситуації – у релігійному навчанні, тобто інформуванні усіх без винятку учнів про особливості релігій і культур світу, про історію і розвиток релігійних віровчень, про їх сучасний стан і перспективи розвитку, акцентуючи увагу на морально-етичних концепціях існуючих релігійних напрямків. Викладання релігійно-філософських, релігієзнавчих та релігійно-пізнавальних дисциплін повинно носити інформативний характер і не супроводжуватися релігійними обрядами. Школа має готувати не лише до усвідомленого вибору професії, а й до свідомого відношення до релігії. Релігійне навчання потрібно будувати так, щоб представники різних конфесій могли мирно співпрацювати на уроках в одному класі, а відтак детально продумувати правове поле викладання у школі релігієзнавчих дисциплін».

Рух у розвитку релігійної освіти набирає обертів. Одночасно зростає важливість освітньо-просвітницької співпраці церков та навчальних закладів. Традиційно на Тернопіллі домінуючий вплив має Українська греко-

католицька церква, яка розгорнула активну діяльність у сфері освіти. Про це красномовно свідчить діяльність Тернопільського навчально-виховного комплексу «Школа-колегіум Патріарха Йосипа Сліпого», яка, до слова, 2013 рік оголосила Роком християнської освіти в Тернополі; колегіуму-інтернату для дівчат «Знамення» у селі Зарваниця, колегіуму св. Йосафата у Бучачі. Яким же має бути характер навчально-виховного процесу у світлі гострої потреби духовно-морального відродження нації, в органічній єдності з усуненням проявів релігійної нетерпимості, фанатизму чи екстремізму? Питання відкрите, воно потребує подальшого удосконалення нормативно-правової бази, а відтак детального вивчення й аналізу стану духовної і релігієзнавчої освіти з метою врахування інтересів усіх зацікавлених сторін.

Хочеться вірити, що наукова спадщина релігієзнавця Наталії Гаврілової, а це індивідуальна монографія, більше, ніж 60 наукових праць в українських та зарубіжних виданнях, стане вагомим підґрунтям для тих, хто продовжуватиме досліджувати проблематику, якою займалася вона, вивчатиме релігійність сучасної молоді, спонукатиме до пошуків нових тем для досліджень. А пам'ять про Наталю назавжди залишиться у серцях її рідних, друзів, колег. Свічка її життя згасла, але її тепло буде з нами завжди.

Світлана БОДНАР

ПАМ'ЯНЕМО ВОДНОЧАС В ЮВІЛЕЙ УАР СВОЇХ КОЛЕГ:
В.Арестова, Дм.Блажейовського, В.Бичатіна, Б.Бичка, М.Бойка, І.Бражника, І.Бречака, А. Васильєву, М.Гайковського, А.Гальчука, В.Голубовича, Н.Горбача, М.Гордієнка, В.Горського, А.Дубину, А.Єришева, Б.Животка, О. Загладу, В.Зоца, В.Зрезарцева, О.Іщенко, Ю.Калініна, В.Кальченка, В.Келембетову, П.Козика, М.Колесника, В.Коломицева, М.Копаницю, П.Косуху, М.Косянчука, Б.Крживицького, Ю.Кримуса, Б.Кузьміна, М.Куца, В.Лебеда, М.Литвиненка, Б.Лобовика, М.Лободу, О.Невшупу, З.Нечитайло, В.Нічик, В.Павлюка, М.Пастуха, В.Пащенко, П.Петлякова, Л.Пілявця, Ю.Поліщука, Р.Приходька, М.Рик, Г.Садового, В.Сапігу, А.Сикся, А.Симончик, П.Степанова, В.Суярка, В.Танчера, Ю. Терещенка, О.Филиповича, М.Філоненка, М. Фоменка, В.Фоміченка, І.Фурмана, Н.Чухим, В.Щедріна, І.Шевціва, А.Шиша, а також всіх інших, які незнано нам відійшли в світ інший.

Згадаємо їх, пам'яттю своєю зробимо безсмертними. Будемо сподіватися на те, що з часом зробимо Музей українського релігієзнавства, де імена названих і неназваних колег знайдуть свою форму вшанування. Своє вшанування вони знайдуть і в новому виданні другої книги «Релігієзнавство України: релігієзнавча наука років незалежності».